

Nadzorovanje in varčevanje v socialnem varstvu

Pričujoči sestavek je razmislek o izkušnji lovljenja in prepletanja življenjskih svetov različnih ljudi, ki so se srečevali v zimskih mesecih v taboru na ploščadi pred Bojem-za. Odprt prostor, ki smo si ga ponovno prilastili in ga (začasno) vrnilo ljudem, je bil hkrati tudi spodbuda za nastanek iniciative Direktno socialno delo¹, ki je poskušala raziskovati konkretne stiske, ljudem dati glas, njihovim zgodbam pa aktivistični naboj. Locirati smo poskušali razmere, ko se dolg iz abstraktne ekonomske kategorije, namenjene reguliranju finančnih transakcij, začne s svojimi mehanizmi razlaščenja vrisovati v telesa posameznikov. Skušali smo razumeti, kako krizo doživljajo ljudje, in obenem prepoznavati njihove strategije preživetja, krepiti njihovo moč in subverzivnost, nazadnje pa tudi razmisliti, kakšno pozicijo želimo znotraj boja proti razlaščenju in izkoriščanju krize zavzeti kot socialni delavci. Skušali smo zgraditi iniciativo, ki bi povezovala vse vrste ljudi, ki se srečujejo ali delujejo znotraj socialnega varstva, z namenom vračanja prostorov in institucij, ki sta jih požrli privatizacija in birokratizacija, ponovno k ljudem. Identificirali smo institucije, ki naj bi sistem socialnega varstva varovale in hkrati omogočale njegovo širitev, ga krojile po meri novih socialnih pravic, vendar pa odvedo pri temeljnih etičnih načelih socialnega varstva: zagovorništvo, zavezništvo in solidariziranju z ljudmi. Nasprotovanje novi socialni zakonodaji² je bila ena izmed močnih pobud, okrog katere smo delovali, saj smo jo prepoznali kot eno ključnih točk skupnega nezadovoljstva nad delovanjem države in nad učinki, ki jih ima kriza tako na socialne delavke in delavce kot na njihove uporabnike. Pobuda se je gradila v delavnicah Direktnega socialnega dela in se prekčasne zasedbe Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ) z manifestacijo »Blaginja za vse!« zliila v poskuse odpiranja MDDSZ ljudem z mesečnimi skupščinami za dokapitalizacijo ljudi.

¹ Direktno socialno delo je kot iniciativa nastalo 16. oktobra zjutraj, po drugi skupščini gibanja 15o. »Program etike direktnega socialnega dela«, ki je nekakšen manifest iniciative in o njej ponuja več informacij, je dostopen prek: <http://www.15o.si/index.php/sl/program-dogodkov/15o-porocila-delavnic/222-program-etike-direktnega-socialnega-dela> (4. januar 2013).

² Pojem nova socialna zakonodaja se v prispevku nanaša na dva zakona s področja socialnega varstva, ki sta začela veljati s 1. januarjem 2012: Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (ZSVarPre) in Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (ZUPJS). Oba zakona uravnavata višino, trajanje in upravičenost do socialnih prejemkov, hkrati pa določata vlogo socialnega dela pri postopkih dodeljevanja prejemkov.

Modeliranje odgovornega posameznika

Skupščine, ki smo jih imeli s predstavniki MDDSZ, so dobro razkrile usmeritev socialne politike in odnos institucij socialnega varstva do njihovih uporabnikov sploh. Redistribucija sredstev naj ne bi bila mogoča, saj se število ljudi, ki potrebujejo podporo, veča, obseg njihovih zahtev prav tako, na drugi strani pa je čedalje manj tistih, ki bi bili zmožni nositi »breme« podpor. Po novem naj bi socialno varstvo temeljilo na obveznosti posameznika, da poskrbi zase, če tega ne zmore, je dolžna zanj poskrbeti družina, šele zadnja v vrsti je država. Obe zahtevi sta izpeljani iz argumentacije, da je posameznik »podjetnik samega sebe« (Foucault v Lazzarato, 2012: 55), ki naj prevzame odgovornost za vlaganje vase, v lastno zaposljivost, konkurenčnost, prilagodljivost trgu dela, dolžan pa je tudi poskrbeti za lastno socialno varnost, prihodnost, dostop do zdravstvenih storitev itn. (sistemi javnih storitev pa so kot celota tako ali tako izpostavljeni privatizaciji). Pričakovanja do posameznika, da bo prevzel breme »revščine, brezposelnosti, prekarnosti, socialne podpore, nizke plače, znižane pokojnine itd., kot bi bila to posameznikova 'sredstva' in 'investicije', ki bi jih moral upravljati kot kapital« (Lazzarato, 2012: 55) privedejo ljudi do tega, da solidarnostno prevzamejo izgubo in dopustijo, da se jim dobiček in skupno odtujijo. Na ta način vladavini dolga ne uspe prodreti zgolj najgloblje v človeka in ga spreminjati od znotraj: posameznik je prisiljen v razmišljati o vsakem centu, ki ga bo porabil, se odpovedovati, ocenjevati, samo-cenzurirati lastne želje zato, da bi zmožni slediti zahtevanemu ritmu življenja. Tako ljudje, s katerimi smo se pogovarjali po uvedbi zakonodaje, govorijo o odpovedovanju različnim dodatkom (kar 11.000 ljudi se je odpovedalo varstvenemu dodatku, več tisoč tudi državni pokojnini) zaradi strahu pred tem, da se jim bo država »usedla« na premoženje, nepremičnino. Zaradi odpovedovanja varstvenemu dodatku se bo ljudem med drugim poslabšala kakovost prehrane, ne bodo kupovali prehranskih dopolnil, potrebnih ob različnih obolenjih, zmanjšala se jim bo socialna mreža zaradi nezmožnosti plačila članarine za društvo upokojencev/dnevni center itd. Svojci starih ljudi bodo dodatno obremenjeni, saj jim bo zmanjkalo sredstev za plačevanje oskrbe v domovih in bodo za ostarele morali skrbeti sami, kar je problem, saj pri nas nimamo razvejenih storitev oskrbe v skupnosti, ki bi svojcem olajšala skrb. Strah, zasejan med ljudmi, povečujejo tudi določila o upoštevanju prihrankov, o uravnavanju primerne velikosti stanovanja, o dokazovanju namensko porabljenih sredstev za določene prejemke, o določilih za vračanje neupravičeno dodeljene denarne podpore, o t. i. »ugotovljenem povečanju osebnega dohodka« (merilo za takšno ugotovitev naj bi bilo, da si je bila oseba nenadoma zmožna privoščiti dobrino ali storitev, ki si je »glede na izkazana sredstva« sicer ne bi mogla – torej je treba paziti na vsak račun, nakup, ki ga bo pozneje treba razložiti). Socialna varnost, ali bolje, lovljenje tistega, kar je od nje še ostalo, je nov vir osamljenosti, obupa in duševnih stisk, ki ljudi še bolj izčrpajo in potiskajo na rob družbe. Socialne stiske so tako pogost vzrok za zapiranje ljudi v totalne institucije (psihiatrične bolnišnice, socialnovarstvene zavode; zapore, ki so polni ljudi, obtoženih drobnih kraj, prekrškov ali kaznivih dejanj, ki so postala del strategije preživetja).

Ljudje, ki ritmu ne zmorejo/ne želijo slediti ali pa iz njega izpadejo že vnaprej (na tem mestu je torej sporno že to, da so socialne pravice vezane na zaposlitev!), so zaradi svoje življenjske situacije kriminalizirani, označeni za manjvredne drugorazredne državljane, in so izpostavljeni dodatnemu zunanjemu presojanju, dokazovanju lastne vrednosti, zaslužnosti za socialno varnost. O tem govori že določilo o nedodelitvi denarne podpore nekemu, ki se je v položaju, v katerem potrebuje podporo, znašel »zaradi razlogov, na katere bi lahko sam/a vplival/a« oz. ki »iz neupravičenih razlogov zavrača /.../ aktivnosti, ki bi lahko pripeljale do zaposlitve ali izbolj-

šanja socialnega položaja«. Določilo se konkretizira z različnimi primeri, ko se npr. oseba ne želi vključiti v ukrep aktivne politike zaposlovanja (izdelovanje zaposlitvenega načrta, delavnice za izboljševanje zaposljivosti itn.); ko odklanja ponujeno zaposlitev ali si ne prizadeva za njeno pridobitev; če oseba dela na črno; ko odklanja sodelovanje pri »aktivnem reševanju socialne problematike«; če izgubi dohodek ali sredstva za prežvljanje po lastni krivdi. Oseba je torej do denarne podpore (in analogno s tem do socialne varnosti) upravičena zgolj, če se je pripravljena ukloniti takšnim ponižujočim zahtevam in se prepustiti discipliniranju. Najprej mora sprejeti, da je za svoj položaj sama kriva in odgovorna, se nato razosebiti z obiskovanjem tečajev za večjo zaposljivost in slediti normam Zavoda za zaposlovanje (npr. oglašanje svojemu referentu, izkazovanje dokazil o aktivnem iskanju zaposlitve), katerega uspešnost pri posredovanju zaposlitev je, mimogrede, minimalna. Nazadnje je vir strahu in razosebljanja tudi pooblastilo socialnim delavkam, da lahko pri odločitvi o upravičenosti do prejemka presojajo tudi osebni videz ljudi. Tako se utrjujejo predpostavke o tem, kakšni bi morali biti »vlagatelji«, na drugi strani pa gre za še enega od načinov nadzorovanja. Ljudje so torej potisnjeni vse globlje v stiske, podrejeni ukrepom nadzorovanja in instrumentalizirani za dovajanje sredstev finančnim institucijam prek t. i. varčevalnih ukrepov, ob vsem tem pa so izgubili zaveznike v socialnih delavkah.

Socialno delo: v primežu birokracije in discipliniranja

Socialno delo izginja iz skupnosti, umika se iz življenjskega okolja ljudi in se čedalje bolj institucionalizira (zapira se v avtoritarne prostore, kjer vlada hierarhija v razmerjih moči – pri čemer so uporabniki socialnega dela v tej verigi vselej na zadnjem mestu). Tako v nevladnih organizacijah kot na centrih za socialno delo in drugih delovnih mestih v javnem sektorju so socialne delavke odrinjene v pisarne, kjer je njihovo delo podrejeno tržni logiki povečevanja učinkovitosti (zahteve po hitrejšem, bolj avtomatiziranem delu, zoženem na mehanizirane postopke, fraze, kretnje in ločenem od vzpostavljanja resničnega stika z ljudmi). Morda je v nevladnem sektorju dopuščene več svobode in stika z ljudmi, a tudi v tem sektorju socialne delavke pokopava birokratizacija, soočanje z lastnimi nestabilnimi delovnimi razmerami in pehanje za sredstvi, ki bodo omogočala nemoteno izvajanje programov. S tem so zopet odmaknjene od ljudi, hkrati pa so izpostavljene izkoriščanju s strani institucij socialne politike, ki jih puščajo brez plačila za delo, sredstva pa dodeljujejo arbitrarno in namesto v razvoj stroke in programov vlagajo v razvoj nadzorniške infrastrukture. Tako je postal nadzor nad socialnim delom dvojen: najprej so socialne delavke nadzorovane kot delavke (prisotnost na delovnem mestu, delovna učinkovitost, pisanje poročil, ki upravičujejo »namensko porabo sredstev«), naprej pa je nadzor vpet v samo izvajanje socialnega dela prek pooblastil nadzora in discipliniranja, ki jih socialnim delavkam nalaga na novo sprejeta socialna zakonodaja.

Prav zaradi pomanjkanja stika z ljudmi (ohranjanja t. i. »profesionalne distance«) so se ustvarile moralne, zaslužne kategorije, ki se jim morajo ljudje prilegati, da bi bili upravičeni do storitev socialnega varstva – discipliniranje prek sprejemanja odgovornosti za lasten položaj, prek obveze za »delo na sebi« (v zakonu omenjeno t. i. »aktivno reševanje lastne socialne problematike«, s katero so pogojevane socialne pravice in nadalje vsiljena cela vrsta disciplinirajočih postopkov, namenjenih razvrednotenju človeka: obiskovanje seminarjev/tečajev za večanje zaposljivosti; motivacijskih pogovorov z osebnimi svetovalci; pisanje osebnih načrtov iskanja zaposlitve itn.). Socialne delavke, zaposlene v državnih institucijah, so tako prisiljene sprejeti vlogo podaljška

države, vlogo nadzornic, ki bodo skrbele za to, da se razporejanje sredstev (podrejeno varčevalnim ukrepom) dosledno izvaja po načelu zaslužnosti: zakonodaja jim tako nalaga »preverjanje dejanskega premoženjskega stanja tudi zunaj delovnega časa« in zapoveduje, naj se obiski (na domu) izvajajo nenapovedano. Prek enotne baze podatkov so prisiljene vdirati v zasebno sfero posameznika in jo postavljati pod drobnogled, preverjajo zneske, nakazila, imetje (zakonodaja opozarja vlagatelje, da lahko CSD prek vloge dostopa tudi do podatkov, ki sicer veljajo za davčno tajnost) in prek tega življenjski slog, sposobnosti, moralnost, unovčljivost posameznika. Država na tej točki razlasti socialno delo njegove etike – prekine »intimno zvezo med nosilcem smisla in nosilcem ukazov« (Arendt, 2007: 40) – in spremeni socialne delavke v izterjevalke dolgov. Bodisi neposredno, prek določil o vračanju socialnih prejemkov, npr. ob ugotovitvi, da posameznik do prejemka ni bil upravičen ali ne more izkazati dokazil o namenski porabi dodeljenih sredstev ali pa je neupravičeno prejemal višje zneske; ne nazadnje tudi ob državni prisvojitvi nepremičnine, če je le-ta v lasti posameznika, ki prejema podporo. Hkrati pa so socialne delavke izterjevalke tudi posredno, saj omogočajo uveljavitev in izvajanje socialne zakonodaje, ki služi za izčrpavanje sredstev iz ljudi in jih pretaka v odplačevanje fantazmatskega dolga. S takšno usmeritvijo, torej izčrpavanjem sredstev iz ljudi in skupnosti in njihovim preusmerjanjem v reševanje bank se socialne pravice spreminjajo v storitve, ki jih upravlja in servisira dolg. Obseg pravic, višina prejemkov in trajanje prejemanja so vezani na pogoje, ki jih v okviru socialne politike pod taktirko dolga oblikuje država, medtem pa so socialne delavke tiste, ki z izvajanjem ukazov oblasti slednji dajejo legitimnost, s tem pa prazne ukaze oblasti naredijo resnične na telesih. Čeprav jih v to silo strah pred izgubo zaposlitve in ukleščena v lastno zadolženost, izgubljanje socialne varnosti, morajo najti načine, kako se takim vlogam zoperstaviti in si ponovno prilastiti socialno delo.

Literatura

- ARENDR, H. (2007): *Eichmann v Jeruzalemu*. Ljubljana, Študentska založba.
- DIREKTNO SOCIALNO DELO. *Delavnica »Socialno delo ljudem!« Poročilo*. Dostopno prek: <http://www.15o.si/index.php/sl/program-dogodkov/15o-porocila-delavnic/88-socialno-delo-ljudem> (25. oktober 2012).
- DIREKTNO SOCIALNO DELO. *Delavnica »Kaj dobimo in kaj zgubimo z uveljavitvijo nove socialne zakonodaje?« Poročilo*. Dostopno prek: <http://www.15o.si/index.php/sl/program-dogodkov/15o-porocila-delavnic/221-delavnica-direktnega-socialnega-dela-kaj-dobimo-in-zgubimo-z-uveljavitvijo-nove-socialne-zakonodaje> (21. november 2012).
- DIREKTNO SOCIALNO DELO. *Delavnica »Kaj dobimo in kaj zgubimo z novim zakonom o socialnih prejemkih?« Poročilo*. Dostopno prek: <http://www.15o.si/index.php/sl/program-dogodkov/15o-porocila-delavnic/259-porocilo-delavnice-kaj-dobimo-in-kaj-zgubimo-z-novim-zakonom-o-socialnih-prejemkih-zupjs> (28. november 2012).
- LAZZARATO, M. (2012): *Proizvajanje zadolženega človeka – esej o neoliberalnem stanju*. Ljubljana, Maska.
- ZAKON O SOCIALNO VARSTVENIH PREJEMKIH (ZSVarPre). Uradni list RS št. 61/2010, 40/2012-ZUJF. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201061&stevilka=3350> (28. december 2012).
- ZAKON O UVELJAVLJANJU PRAVIC IZ JAVNIH SREDSTEV (ZUPJS). Uradni list RS št. 40/2011, 40/2012-ZUJF. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201062&stevilka=3387> (28. december 2012).
- ZAKON ZA URAVNOTEŽENJE JAVNIH FINANC (ZUJF). Uradni list RS št. 40/2012. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201240&stevilka=1700> (28. december 2012).